

بررسی انتقادی آرای محمود کیانوش درباره شعر کودک با تکیه بر شعرهای عباس یمنی شریف

چکیده

محمود کیانوش از پیشگامان و نظریه پردازان شعر کودک است. او در کتاب *شعر کودک در ایران*، با ارائه بیانه‌ای در مورد بایدها و نبایدهای شعر کودک، در ضمن بیان نظرات خود، شعرهای عباس یمنی شریف را نقد کرده است. کیانوش بر این باور است که یمنی شریف، شاعر کودک نیست. تعدادی از شاعران و نظریه پردازان شعر کودک نیز به پیروی از کیانوش، جایگاه شعری یمنی شریف و نقش او در حیات شعر کودک را کم رنگ می‌دانند. در این مقاله تلاش شده است به روش نقد نقد و با تطبیق اشعار کتاب‌های آواز فرشتگان، آوای نوگلان و گل‌های گویا از عباس یمنی شریف با نظریات کیانوش این نقدها را از نظر علمی و منطقی ارزیابی کند و ثابت کند که بسیاری از ادعاهای کیانوش درباره یمنی شریف، جانبدارانه و بر پایه احساسات شخصی او است. با توجه به آنکه شعرهای یمنی شریف قبل از نظریات کیانوش منتشر شده است، اثبات این باور می‌تواند منجر به تغییر نگاهی نو به یمنی شریف و نیز بیانه کیانوش شود.

واژگان کلیدی:

شعر کودک، عباس یمنی شریف، محمود کیانوش، نقد

۱- مقدمه

شعر کودک با تعریف نوین در ادبیات ایران جریانی تازه است. از زمان پیدایش این جریان نو ادبی، شاعران مختلف در دوره‌های گوناگون برای کودکان شعر سروده‌اند، اما بی‌شک در عصر شروع توجه ویژه به این نوع ادبی، عباس یمنی شریف و محمود کیانوش با دو رویکرد متفاوت و گاه مخالف و روبه‌روی هم در این عرصه شاخص‌اند. عباس یمنی شریف از پیشگامان شعر کودک است؛ او اولین اثر خود با نام *آواز فرشتگان* را در سال ۱۳۲۵ منتشر کرد؛ باین حال بسیاری شکوفایی شعر کودک را مدیون کیانوش می‌دانند. محمود کیانوش در کتاب *شعر کودک در ایران* که برای اولین بار در سال ۱۳۵۲ منتشر شد، تصویری از بایدها و نبایدهای شعر کودک ارائه کرد. او در این کتاب و در خلال بحث‌های گاه منصفانه و گاه سوگیرانه و گزنده‌اش به نقد شعرهای یمنی شریف پرداخت تا جایی که عده‌ی زیادی از شاعران بعد از کیانوش، اصول او را الگوی کار خود قرار دادند و از آن پیروی کرده و شاعرانگی یمنی شریف را رد کردند. کیانوش در کتاب خود، نظرش را به طور کامل درباره شعر کودک شرح داده و به طور عمده برای تایید نظرش شاهد مثال‌هایی از شعر خود آورده و یا در خلال همان مباحث، یمنی شریف را نقد کرده است؛ بی‌آنکه خود را نیازمند استدلال درباره شعرها بداند. مهم‌ترین و تندترین نقدی که بدون اثبات علیه یمنی شریف در کتاب آمده است این چنین است:

«رفته رفته از میان کسانی که دل به تعلیم و تربیت کودک سپرده بودند، تنی چند به نیاز عمیق کودک امروز به شعر پی بردند و خود به ساختن شعر ویژه کودکان پرداختند. جبار باغچه‌بان و عباس یمینی‌شریف از آن جمله بودند که اولی پاک‌دل و بی‌ادعا بود و دوست‌دار واقعی کودک و می‌کوشید که چیزهایی شعرگونه برای کودکان در حد نیازی که خود در باغچه‌اش به آن‌ها داشت، بسازد و اما دومی هرگز باور نکرد که شاعر نیست و آنچه می‌سازد نه شعر است و نه حتی وسیله‌ای برای سرگرمی کودکان چنانچه انتظارشان را از شعر گمراه نکند و بتوانند میان آگهی‌های منظوم بازرگانی و شعر تفاوتی بگذارند.» (کیانوش، ۱۳۵۵: ۳۶-۳۷).

یکی از راه‌های سنجش ادعای کیانوش در مورد یمینی شریف، تطبیق آرای او بر شعرهای یمینی شریف است. در این مقاله سه مجموعه *آواز فرشتگان* (۱۳۲۵)، *آوای نوگلان* (۱۳۴۵) و *گل‌های گویا* (۱۳۵۰) از نظر میزان هم‌خوانی و تطبیق با باورهای کیانوش در مورد شعر کودک بررسی شده‌است، تا با نگاهی علمی ادعای او در مورد شاعر نبودن یمینی شریف رد یا تایید شود.

۲-پیشینه تحقیق

احمدی (۱۳۸۰) در گفتگو با سیدآبادی و جزینی درباره شعر کودک، می‌گوید کتاب *شعر کودک در ایران* به یک الگوی خودآموز برای شاعران تبدیل شده‌است. همین عامل باعث تقلید در وزن و قافیه و دور شدن از تخیل ناب در شعر کودک شده‌است. او با بیان این نکته به صورت ضمنی و بسیار محدود، مبنای کار قرار دادن آرای کیانوش برای شاعری را رد کرده‌است. اگرچه این گفتگو به نگاه کیانوش درباره یمینی شریف اختصاص ندارد، می‌تواند نشان‌دهنده عامل انحراف در سرایش شعر کودک بعضی از شاعران بعد از کیانوش باشد بر اساس معیارهای ارائه شده توسط او باشد.

سیدآبادی (۱۳۸۰) در کتاب *شعر در حاشیه* به آرا و نظرات محمود کیانوش پرداخته‌است. با اینکه این کتاب به‌طور ویژه به شعر و نظریه کیانوش اشاره دارد، بیشتر توصیفی است و تنها در چند صفحه نقد آرای کیانوش در آن دیده می‌شود.

پوروهاب (۱۳۸۱) نظر احمدرضا احمدی درباره الگوگیری شاعران کودک و نوجوان از کتاب *شعر کودک در ایران* را رد کرده و معتقد است شاعران خود با دنیای شاعرانه انس می‌گیرند و این شباهت‌های رفتاری ربطی به کیانوش ندارد. در این مقاله نیز آرای کیانوش نقد نشده‌است. به نظر می‌رسد همین نگاه می‌تواند به صورت ناپیدا دفاعی از یمینی شریف باشد چرا که او قبل از کیانوش به الگوهای شاعرانه انس گرفته بوده‌است.

کاشفی خوانساری (۱۳۹۵) در معرفی و نقد کتاب *پژوهشی در شعر کودک از منوچهر علی‌پور* به صورت بسیار محدود به کتاب شعر کودک در ایران اشاره کرده و معتقد است که کتاب کیانوش اثری جوششی، شخصی و مستقل است و با اشاره به صحبتی از

شفیعی کدکنی که در ۲۰ مهرماه ۷۹ در روزنامه همشهری منتشر شده، آورده است که عیب بزرگ کیانوش عدم نقدپذیری او است؛ اما هیچ تلاشی برای نقد علمی آرا کیانوش در این کتاب نیز صورت نگرفته است.

کاشفی خوانساری (۱۳۹۹) با ارائه گوشه‌های زندگی یمینی شریف و بیان نگاه شاعران و خانواده او به توصیف شعر و شخصیت شاعر، پرداخته است؛ اما نقد و بررسی تحلیلی درباره کارهای او به گونه‌ای که آرای کیانوش را به سنجه بگذارد در این کتاب دیده نمی‌شود.

میرزاده (۱۴۰۰) با بررسی چند اثر پژوهشی در حوزه شعر کودک، آرای کیانوش را نقد کرده است؛ اما این نقد نیز محدود و بیشتر متوجه کل کتاب است و تنها در چند مورد به شعر عباس یمینی شریف اشاره شده است. البته همین اشاره‌های محدود نیز می‌تواند نقش مهمی در برهم‌زنی الگوپذیری مطلق شاعران کودک از کیانوش باشد.

به نظر می‌رسد با توجه به مقبولیت خاص کیانوش در میان شاعران کودک و نوجوان، کسی تا کنون به صورت جدی به نقد آرای او درباره یمینی شریف آن هم به شیوه‌ی تطبیق اثر با نظر و به روش نقدِ نقدِ پرداخته است، در حالی که یمینی شریف قبل از کیانوش به شعر کودک توجه کرده است و شکستن این نظر در ذهن شاعران و پژوهندگان شعر کودک می‌تواند منجر به پژوهش‌های بیشتر در شعر یمینی شریف و کشف ابیادها و نبایدهای پنهان برای سرایش شعر کودک شود و به جهش این نوع ادبی و برون رفت از تکرارهای جاری کمک کند.

۳- روش پژوهش

بر اساس کتاب شعر کودک در ایران، ویژگی‌های کلان شعر کودک در نگاه کیانوش عبارتند از:

۱. توجه به شعریت شعر و استفاده از عنصر تخیل و صنایع بدیعی چون جاندارپنداری، تشبیه محسوس به محسوس، تکرار، جناس، ترصیع و تفویف، تضاد و مطابقه.
 ۲. ضرورت استفاده از قافیه و محدودیت وزن در بحرهای هزج، رجز، رمل، منسرح و مقارب.
 ۳. رعایت محدودیت‌های زبان در حوزه‌های سادگی، طبیعی بودن، امروزی بودن و مفهوم بودن، در دایره واژگان کودک بودن، قرار گرفتن اجزای جمله در جایشان، شبیه بودن زبان به گفتگو و عدم استفاده از پوشال شعری.
 ۴. به رسمیت شناختن دنیای کودکان و استفاده از مضمون‌های مناسب آن‌ها.
- پس از چند دهه تسلط آرای کیانوش بر شعر کودک و با درنگ در کتاب او، به نظر می‌رسد که کیانوش، غرض‌ورزانه و نه با استدلال‌های علمی و منطقی و از روی احساس شخصی، شعرهای یمینی شریف و شاعری او را زیر سوال برده است.